समुदाय तथा विद्यालयस्तरबाट सञ्चालित पूर्वप्राथमिक पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन अवस्था

शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह एम.एड. द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम
तथा मूल्याङ्कन विशिष्टिकरण विषय अन्तर्गतको आंशिक
आवश्यकता पूरा गर्नका लागि तयार गरिएको

शोधपत्र

शोधार्थी

भगीरथ अधिकारी

त्रि.वि. दर्ता नं. ९-२-९-७५९-२००२

परीक्षा रोल नं. : २१४०००९

क्याम्पस रोल नं. ३०८

शैक्षिक वर्ष : २०६४-२०६६

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

इन्द्रपुर, मोरङ

चैत्र, २०६८

सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङको पाठ्यक्रम अध्ययन विषयमा स्नातकोत्तर तहका विद्यार्थी श्री भगीरथ अधिकारीद्वारा प्रस्तुत **समुदाय तथा विद्यालाय स्तरबाट सञ्चालित पूर्वप्राथमिक पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन अवस्था** शीर्षकको शोधपत्र मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा तयार भएको हो । प्रस्तुत शोध अध्ययनप्रति म पूर्ण सन्तुष्ट छु । शोधार्थी भगीरथ अधिकारीको सफलताको कामना गर्दै यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

भोजराज घिमिरे

शोध निर्देशक

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङका एम.एड. द्वितीय वर्षका विद्यार्थी भगीरथ अधिकारीले पाठ्यक्रम अध्ययन विभाग अन्तर्गत एम.एड. तहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको **समुदाय तथा विद्यालय स्तरबाट सञ्चालित पूर्वप्राथमिक पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन अवस्था** शीर्षकको शोधपत्र निम्नअनुसार मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.स.	नाम, थर	पद	हस्ताक्षर
१	लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	विभागीय प्रमुख	....
२	भोजराज घिमिरे	शोध निर्देशक	....
३.	....	बाह्य परीक्षक	....

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग, स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको शोध लेखन विषयको आवश्यकता पूरा गर्न 'समुदाय तथा विद्यालय स्तरबाट सञ्चालित पूर्वप्राथमिक पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनको अवस्था' शीर्षकमा यो शोध प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।

यस शोध प्रतिवेदन तयारी गर्नमा आवश्यक निर्देशन, मार्गदर्शन र सल्लाह सुझाव प्रदान गर्नुहुने सुकुना बहुमुखी क्याम्पसका आदरणीय गुरू सहायक प्राध्यापक श्री भोजराज घिमिरेज्यूप्रति सर्वप्रथम म हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । मेरो शोध प्रस्ताव स्वीकृतिदेखि लेखनसम्मै आवश्यक सल्लाह दिनुहुने सोही क्याम्पसका शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागका प्रमुख उपप्राध्यापक श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनका सहायक प्राध्यापक श्री ऋषिराज धिमाल, श्री तोयानाथ अधिकारीप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । अध्ययनको शीर्षकसँग सम्बन्धित यथार्थ तथ्याङ्क र जानकारी उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउनु हुने नमुना छनोटमा परेका पूर्वप्राथमिक विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षक, शिक्षिका, अभिभावक र बालबालिकाहरूलाई विशेष धन्यवाद टक्र्याउन चाहन्छु । साथै मलाई शोध खेलन कार्यमा सहयोग गर्नुहुने मित्रहरू भीमप्रसाद लुइँटेल, भूवन अधिकारीलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

साथै मेरो अध्ययनलाई यहाँसम्म ल्याइपुऱ्याउन सहयोग गर्नुहुने बुबा शान्तिराम अधिकारी, आमा विन्दादेवी र श्रीमती मेनुका अधिकारीप्रति धन्यवाद दिनैपर्छ ।

अन्त्यमा शोध प्रतिवेदनलाई भाषिक शुद्धताका साथ कलापूर्ण टाङपिङ र प्रिन्ट गरी सहयोग पुऱ्याउनु हुने पथरी-१, मोरङका मित्र रोहिणी घिमिरेप्रति धन्यवाद प्रकट गर्दछु ।

भगीरथ अधिकारी

शोधसार

समुदाय तथा विद्यालय स्तरबाट सञ्चालित पूर्वप्राथमिक पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन अवस्था शीर्षक चयन गरी यो अध्ययन गरिएको छ । ४ वर्ष माथिका बालबालिकाहरूको शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक, सामाजिक, संवेगात्मक, नैतिक र सृजनात्मक विकासको अवसर दिई प्राथमिक शिक्षाका लागि पूर्व तयारी गराउने पूर्वप्राथमिक विद्यालयको उद्देश्यलाई साकार पार्न पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको महत्वपूर्ण भूमिका रहने हुँदा हाल समुदाय र विद्यालयमा आधारित पूर्वप्राथमिक विद्यालयको पाठ्यक्रम कार्यान्वयनले बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास के कसरी भइरहेको छ भनी केन्द्रित रही यो अध्ययन गरिएको छ । समुदाय र विद्यालयमा आधारित पूर्वप्राथमिक विद्यालयको पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको वर्तमान अवस्था विश्लेषण गर्ने, समुदाय तथा विद्यालयस्तरबाट सञ्चालित विद्यालयको भौतिक पक्ष र शैक्षिक सामग्री अवस्था पत्ता लगाई पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा देखिएका समस्या पहिचान र सुल्झाउने यस अध्ययनको उद्देश्य हो ।

झापा जिल्लाको बैगुनधुरा र महाभारा गाविस अन्तर्गत सञ्चालित विद्यालयहरूमध्ये उद्देश्यपूर्ण नमूना छनोट गरी गुणात्मक तथा परिमाणात्मक ढाँचा प्रयोग गरी यो शोध अध्ययन सम्पन्न गरिएको छ ।

पूर्वप्राथमिक विद्यालय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनले बालबालिकाहरूको सामाजिका, बौद्धिक, शारीरिक, संवेगात्मक पक्षको विकास गराएको पाइयो । बालबालिकाहरूलाई विभिन्न कथा, कविता, गीत, नाटक, उफ्रने, हिँड्ने, हातगोडा उचाल्ने, लाइनमा हिँड्न, भऱ्याङ चढ्ने, ओर्लने, आफूभन्दा ठूलालाई आदर र सानालाई माया गर्ने, सुख दुःखका कुराहरू सुनाई यी पक्षको विकास गराउने गरेको पाइयो र यसका लागि खेल, छलफल, प्रश्नोत्तर, कथाकथन, सोधपुछ, प्रदर्शन, अभिनय विधिद्वारा शिक्षण गर्ने गरेको पाइयो । पूर्व प्राथमिक पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनमा देखिएका मुख्य कमजोरीमा भौतिक र शैक्षिक सामग्रीको अभाव, आवश्यक तालिम र बाल मनोविज्ञानको कमी र भाषागत समस्या रहेको पाइयो ।

पूर्वप्राथमिक पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गर्न कार्यान्वयन गर्ने निकायले सक्रियता अपनाउनु पर्ने, पर्याप्त मात्रामा श्रव्य, दृश्य, श्रव्य-दृश्य, मुद्रित सबै किसिमका सामग्रीहरू हुनुपर्ने, कक्षाकोठाको वातावरण बालसुलभ, बालमैत्री, बालोपयोगी बनाउनुपर्ने, शिक्षिकाहरूलाई तालिम र बालमनोविज्ञानको ज्ञानका लागि प्रशिक्षण दिनुपर्ने,समय समयमा निरीक्षण, सुपरीवेक्षण तथा मूल्याङ्कन र अनुगमन माथिल्लो निकायबाट हुनुपर्ने सुझावहरू पेस गरिएको छ ।

विषयसूची

पेज नं.

परिच्छेद एक : परिचय

१.१.	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२.	समस्याको कथन	८
१.३.	अध्ययनको औचित्य	८
१.४.	अनुसन्धानका उद्देश्यहरू	९
१.५.	अनुसन्धानका प्रश्नहरू	१०
१. ६.	अध्ययनको परिसीमा	१०
१. ७.	शब्दावलीहरूको परिभाषा	११

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका

२.१.	अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	१२
२.२.	पूर्व साहित्यको पुनरावलोकन	१३
२.३.	पुनरावलोकनको उपादेयता	१७

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि

३.१.	अनुसन्धानात्मक ढाँचा	१८
३.२.	नमुना छनोट विधि र आकार	१८
३.३.	नमुना छनोट विधि	१८
३.४.	नमुना छनोटको आधार	१९
३.५.	अनुसन्धानका साधनहरू	१९
३.६.	साधनको वैधता	२०
३.७.	अनुसन्धान तथ्याङ्कको स्रोत	२०
३.८.	तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया	२०
३.९.	तथ्याङ्कको विश्लेषण प्रक्रिया	२१

सन्दर्भ सूची

अनुसूचीहरू

परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण, व्याख्या र विश्लेषण

४. १. पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको वर्तमान अवस्था २५
४. १. १. सामाजिक विकासका लागि पूर्वप्राथमिक विद्यालयमा गरिने क्रियाकलापहरू २५
४. १. २. शारीरिक पक्षको विकास २८
४. १. ३. बौद्धिक पक्षको विकास ३०
४. १. ४. संवेगात्मक पक्षको विकास ३२
४. २. पूर्वप्राथमिक विद्यालयको भौतिक अवस्था ३४
४. २. १. भवन तथा कक्षाकोठा ३४
४. २. २. फर्निचर ३५
४. २. ३. खेलमैदान ३५
४. २. ४. शौचालय ३६
४. २. ५. पिउने पानी ३६
४. २. ६. पूर्वप्राथमिक कोठाहरूमा उपलब्ध बालसिकाइ सामग्रीहरू ३७
४. २. ७. विद्यार्थीको लैङ्गिक अनुपात र सङ्ख्या ४०
४. ३. पूर्व प्रा.वि.को पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा देखा परेका समस्या र समाधानका उपायहरू ४२

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू

५. १. प्राप्ति ४४
५. २. निष्कर्ष ४६
५. ३. सुझावहरू ४७
सन्दर्भसूची x
अनुसूचीहरू xii

तालिका सूची

तालिका एक	:	सामाजिक पक्षको विकासका लागि गरिएका क्रियाकलाप	२५
तालिका दुई	:	सामाजिक पक्षको विकासका लागि पूर्वप्राथमिक विद्यालयमा प्रयोग हुने विधिहरू	२७
तालिका तीन	:	शारीरिक पक्षको विकासका लागि पूर्व प्राथमिक विद्यालयमा गरिने क्रियाकलाप	२८
तालिका चार	:	शारीरिक पक्षको विकासका लागि पूर्वप्राथमिक विद्यालयमा प्रयोग हुने विधिहरू	३०
तालिका पाँच	:	बौद्धिक पक्षको विकासका लागि पूर्वप्राथमिक विद्यालयमा गरिने क्रियाकलाप	३०
तालिका छ	:	बौद्धिक पक्षको विकासका लागि पूर्वप्राथमिक विद्यालयमा प्रयोग हुने विधिहरू	३१
तालिका सात	:	संवेगात्मक पक्षको विकासका लागि गरिने क्रियाकलापहरू	३२
तालिका आठ	:	संवेगात्मक पक्षको विकासका लागि पूर्वप्राथमिक विद्यालयमा प्रयोग हुने विधिहरू	३३
तालिका नौ	:	भवन तथा कक्षाकोठाको अवस्था	३४
तालिका दस	:	खेलमैदानको अवस्था	३५
तालिका एघार	:	शौचालयको अवस्था	३६
तालिका बाह्र	:	पिउने पानीको अवस्था	३६
तालिका तेह्र	:	पूर्वप्राथमिक कक्षाकोठामा उपलब्ध बालसिकाइ सामग्रीहरूको विवरण	३८
तालिका चौध	:	कार्यप्रयोजनअनुसार बाल सिकाइ सामग्रीहरूको परिमाणात्मक स्थिति	३९
तालिका पन्ध्र	:	समुदाय र विद्यालयमा आधारित पू.प्रा.वि.को लैङ्गिक अनुपातको अवस्था	४१
तालिका सोह्र	:	विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या	४२

चित्र सूची

चित्र एक	:	सामाजिक पक्षको विकासका लागि गरिएका क्रियाकलाप	२६
चित्र दुई	:	शारीरिक पक्षको विकासका लागि पूर्वप्राथमिक विद्यालयमा गरिने क्रियाकलाप	२९
चित्र तीन	:	पूर्वप्राथमिक कक्षाकोठामा उपलब्ध बालसिकाइ सामग्रीहरूको विवरण	३९
चित्र चार	:	समुदाय र विद्यालयमा आधारित पू.प्रा.वि.को लैङ्गिक अनुपातको अवस्था	४१
चित्र पाँच	:	विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या	४२

सङ्क्षिप्त शब्दरूप

जि.शि.का.	:	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
प्र.अ.	:	प्रधानाध्यापक
पू.प्रा.	:	पूर्वप्राथमिक
पू.प्रा.पा.	:	पूर्वप्राथमिक विद्यालय
वि.पू.प्रा.	:	विद्यालय स्तर पूर्वप्राथमिक
सा.पू.प्रा.	:	सामुदायिक पूर्वप्राथमिक
ECD	:	Early Childhood Development